

■ АНАТОЛІЙ КОЛОДНИЙ

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ВІДНОСИН

ЯК РИСА УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІКОНФЕСІЙНОСТІ

Україна — релігійно плюральна країна з часу появи її на карті світу. Вже в першому її владному утворенні Києво-Руській державі співіснували вірування язичників різних племен у своїх богів. Після охрещення наших предків у 988 році князем Володимиром вони органічно поєднали у своїх віруваннях християнство з язичництвом, а відтак стали двовірними. Та інакше й не могло бути. Язичництво — це релігійна картина природи і діяльності людини в ній. Християнство — це релігійна картина людини в її відносинах з іншими людьми і Богом. Саме тому, прийшовши на наші терени, воно, через відсутність в нього якогось свого специфічного природобачення, не могло замінити, а чи ж витіснити язичництво. Воно охристиянізувало язичництво. Тому ми й маємо нині у віруваннях народу практично християнізоване язичництво і водночас оязичнене християнство. Цей синкретизм є однією з підвалин тієї релігійної плюральності, яка характеризує духовний світ українців.

Україна розташована на пограниччі Сходу і Заходу, християнства та ісламу, двох основних течій християнства — православ'я і католицизму. Це також зумовлювало здавна проживання на її теренах поруч представників різних релігійних вірувань. Таке сусідство, постійне спілкування, навіть співжиття різних вірувань формувало переконання, що релігійність є чимось особистісним, що через відмінність у віруваннях не слід допускатися ворожнечі, якихось протистоянь, упереджень, що іншу релігійність слід сприймати з певною байдужістю і толерантністю.

Толерантність міжконфесійних відносин формувала в українців також їх інтровертність. Їм багато, а тим більше чужого, не треба. Вони байдужі і до вірувань іншого, не прагнуть його переінакшити на лад своєї релігійної духовності, зробити «своїм». А відтак — українці толерантні до носіїв інших вірувань.

■ **Анатолій Колодний**, д.філос.н., проф., заст. директора — керівник Відділення релігієзнавства Ін-ту філософії НАНУ

Релігійність українського народу кордоцентрична. Це означає, що в його світогляді основну роль — мотиваційну і рушійну — відіграють не розумово-раціональні сили, а світ емоцій, почуттів. Кордоцентрична релігійність є надто простою. Це — релігійність серця. Вона не потребує створення якихось затеоретизованих богословських систем, де, власне, частіше за все й виникає міжконфесійне протистояння. Притаманне українцям чуттєво-релігійне ставлення до життя не формує якусь ворожість до носіїв інших вірувань, бо ж емоційний світ віруючих різних конфесій майже співпадає. Відтак в іншому вони не вбачають якогось ворога. Серед українців часто можна почути, що католики, як і православні, «вірять в єдиного Бога і в Ісуса Христа, тільки в них по-іншому правиться» (тобто, по-іншому виконуються обряди). До євреїв українець також ставиться з повагою, бо ж вони також «вірять в єдиного Бога» і мають «міцну віру».

Своє ставлення до інших людей українець вимірює не їх конфесійністю, світоглядними орієнтаціями, а їх діяльністю. Тому він толерантний навіть до атеїста. Аргумент при цьому звучить приблизно такий: «Дарма, що він не молиться, але він заслужив собі місце на тому світі ділами своїми».

Світоглядну плюральність і поліконфесійність на теренах України забезпечувало також завжди співчутливе і доброзичливе ставлення українця до знедолених, скривджених. Може, тому він спокійно прийняв на свої землі вигнаних з Європи євреїв, соцініан та антитринітаріїв — з Польщі, старообрядців, молокан і духоборів — з Росії. Зрозуміло, що це також формувало поліконфесійну карту України.

Все вище сказане дає підставу для висновку, що релігійний плюралізм має в Україні свої історичні корені. Історія формувала Україну конфесійно плюральною. Вона ж водночас виховувала в українця свідомість релігійної толерантності.

Нині ми маємо в Україні офіційно зафіксованих понад 120 релігійних течій і церков. Якщо на перших етапах становлення нашої незалежної держави й виникали міжконфесійні чи міжцерковні конфлікти, то вони мали не релігійне, а матеріальне підґрунтя, зокрема проблему володіння храмами. В їх роздмухуванні неабияку роль відіграла Російська Православна Церква, яка привласнила собі після відомого Львівського антисобору 1946 року храми Греко-Католицької Церкви. Замість того, щоб повернення їх після виходу УГКЦ із підпілля провести цивілізовано, побудувати для себе нові храми, Церква Московського Патріархату спровокувала в західному регіоні країни міжконфесійні конфлікти, які зрештою закінчилися не на її користь. Відтак ми вважаємо, що міжконфесійна ворожнеча в Україні була спровокована ззовні для того, щоб дестабілізувати, зрештою, у нас політичну ситуацію, подати нашу країну в очі світової

громадськості як недемократичну. Але українська влада змогла вирішити і цю проблему. В одному з конфліктних поселень було побудовано ще один храм, в другому — організували почергові богослужіння, в третьому — громада Церкви Московського Патріархату сама по собі розпалася, а відтак конфліктна ситуація сама собою розв'язалася.

1991 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про свободу совісті і релігійні організації». Він не тільки врахував демократичні принципи міжнародних правових документів з свободи віровизнань, а й закріпив законодавчо конфесійну плюралістичність українського суспільства.

1. Закон насамперед утвердив свободу віросповідань. Він дає право будь-якій конфесії на офіційну реєстрацію, але водночас не робить це право обов'язковим.

2. Закон не обмежує права громадян перед Законом через якусь їх релігійну належність і водночас застерігає від використання релігії для розпалювання пов'язаної з релігією ворожнечі й ненависті, ображання почуттів громадян.

3. Закон декларує рівність всіх релігій, віросповідань та релігійних організацій перед законом, недопущення встановлення будь-яких переваг або обмежень якоїсь релігії, віросповідання чи релігійної організації.

4. Закон забороняє будь-яку політичну діяльність релігійних організацій, причетність їх до політичного життя, а відтак і визнання в той чи інший спосіб якоїсь релігійної організації (Церкви) державною, підключення окремих релігійних організацій до виконання державних функцій чи одержання державного фінансування. Церква відокремлена у нас від держави.

5. Релігійний плюралізм в країні забезпечує також відокремлення школи від Церкви. Державна освіта у нас є світською. Вона через різні релігієзнавчі дисципліни, які читаються в статусі обов'язкових у всіх ВНЗ, дає об'єктивні, конфесійно неупереджені знання про різні релігії, формує толерантні міжконфесійні відносини.

6. Закон не забороняє місіонерську діяльність будь-якої конфесії, в тому числі й зарубіжне релігійне місіонерство, хоч останнє подеколи надто вороже сприймається історичними церквами.

Якщо в комуністичні роки в Україні діяло всього 9 офіційно зареєстрованих Церков і релігійних течій, то 1991 року, на час постановлення нашої незалежності, їх було вже 42. Нині їх нараховується понад 120. Думаю, що ще більше десяти є незареєстрованих. Серед зафіксованих, зокрема, є: християнських — 75, східних — 16, етнічних — 11, неоязичницьких — 8, мусульманських — 5, інших — 6.

Чим же зумовлене таке велике конфесійне різноманіття в Україні? Вище ми частково торкнулися ролі особливостей нашої історії в цьому. Історія буття українців як етносу внесла помітні корективи

у нашу конфесійну карту. Нинішньому конфесійному різноманіттю сприяли і сприяють ряд чинників. Перший (повторює тут) — відзначене вище наше межове розташування між Сходом і Заходом, між двома світовими релігіями — християнством та ісламом, між двома основними течіями християнства — православ'ям і католицизмом. Друге — відсутність в Україні протягом століть національної держави, що не сприяло утвердженню на наших теренах своїх національних церков, а також особлива ментальність місцевих управлінців, для яких українсько-національне, в тому числі і національно-церковне, в переважній більшості регіонів не стало святинею. Третє — урбанізація, яка створила умови, коли на релігієвибір особистості, особливо у великих містах, вже не впливає усталена громадська думка чи сімейна традиція. Четверте — відсутність відпорності, скажу образно — конфесійної екології, у наших історичних церков, їх нездатність до місіонерської роботи. П'яте — матеріальна скрута традиційних церков, які нездатні налагодити таку благодійницьку, освітню чи видавничу діяльність, як можуть це зробити привнесені в Україну в останнє десятиліття конфесії або ж протестантські спільноти, що ще одержують значну матеріальну допомогу від своїх зарубіжних одновірців.

Окремо слід сказати про роль міжнародного (точніше — закордонного) чинника, а саме: 1. Ми не маємо спеціальних законів, які б обмежували втручання зарубіжних релігійних центрів у внутрішнє релігійне життя України, що б регулювали відносини певних наших релігійних інституцій з їх конфесійними центрами за кордоном. 2. Продовжує діяти та система інституційного підпорядкування в релігійній сфері зарубіжжю, що склалася в часи, коли у нас практично була відсутня свобода віросповідань, Україна не була незалежною країною. 3. Надто ми вже толерантні і міжнародно законопослушні при прийнятті на свої терени нових зарубіжних релігійстворів, легко йдемо на їх реєстрацію й офіційне визнання. 4. Ми також податливі і до зверхницьких зазіхань із-за кордону — або зарубіжних релігійних центрів, або й інших держав — на наші релігійні громади чи то під приводом плекання-захисту якоїсь єдності канонічної території, чи то під приводом забезпечення нормальної діяльності певної національно-меншинної спільноти, опікування інтересами наявних у нас національно-релігійних меншин. Як б сказав так: ми вже надто багато даємо свобод у діяльності релігійно-національних меншин, особливо російської, вірменської, єврейської, румунської і польської. За допомогою посольств своїх матірних держав вони творять у нас в Україні практично свої паралельні державні структури, діяльність яких інколи носить викликаючий характер. Згадаймо для прикладу, в якому антидержавному контексті щодо України російська спільнота і Православна Церква Московської юрисдикції обстоює у нас двомовність, пропагує

російський монархізм, навіть сепаратизм. Якщо на основі національної самоідентифікації і з'являються у нас національно-релігійні меншини (німецькі чи шведські лютерани, корейські чи чеські баптисти, болгарські чи грецькі православні, російські старообрядці чи щось подібне), вони все ж мають ідентифікувати себе на-самперед громадянами України, а не Росії, Ізраїлю, Німеччини та ін., працювати на нашу державу, а не жити за біблійним приписом «у світі і не від світу».

Україна є релігійно плюральна країна. Як на мене, то її конфесійна мережа вже склалася. Якщо й з'являться ще якісь нові релігійні рухи, то вони вже не матимуть успіху, лишатимуться на рівні одиничних громад. Віруючі люди у своїх конфесійних уподобаннях вже в основному визначилися. Маємо навіть процес згортання діяльності деяких нових як для України релігійних течій.

Гарантом того, що Україна буде залишатися й надалі поліконфесійною країною без якихось гучних «релігійних війн» служить наша історична традиція, демократична законодавча база, відсутність державної Церкви, діяльність Всеукраїнської Міжцерковної Ради та інших міжконфесійних об'єднань, цілого ряду громадських міжконфесійних утворень, зокрема такого як Міжнародна Асоціація релігійних свобод. У формуванні віротерпимості й утвердженні свободи віросповідань значну роботу проводять Відділення релігієзнавства Національної Академії наук України і Центр релігійної інформації і свободи Української Асоціації релігієзнавців. Щороку проводиться до десяти наукових конференцій, в роботі яких беруть участь представники різних конфесій. Об'єктивні інформації про життя і діяльність різних конфесій України і світу друкує щомісячний часопис «Релігійна панорама». Виходять книги десяти томної «Історії релігії в Україні», де в толерантній і об'єктивній формі дається описання різних конфесій українського релігійного поля в їх історії і сьогоденні. Толерантизації відносин між конфесіями і церквами сприяють ті Дні релігійної свободи, що проводяться в різних областях країни, щорічні літні Молодіжні школи релігійної толерантності. В Україні відродили відзначення щороку в січні Всесвітнього Дня релігій, встановленого ООН ще 1952 року. На гарантування релігійного плюралізму зорієнтована і та нова редакція Закону України «Про свободу совісті і релігійні організації», що підготовлена робочою групою Мінюсту України.

Чи можемо ми сказати, що в нашій країні все абсолютно добре із гарантуванням релігійного плюралізму, не існує якихось обмежень свободи віросповідань з боку владних структур? Думаю, що так сказати не можна, хоч це законодавчо якимось не зафіксовано. Так, враховуючи законом гарантоване відокремлення Церкви від держави, вищі державні посадовці, зокрема Президент і Прем'єр-Міністр України не повинні відкрито демонструвати свою конфесійну на-

лежність на всю країну із залученням до цього засобів масової інформації. А так ми мали до останнього явне вираження симпатій Президента і його Адміністрації до Київського, а Прем'єра і Спікера — до Церкви Московського Патріархату. Для державного службовця канонічною має бути будь-яка релігійна спільнота, що одержала державну реєстрація, а не лише та, до якої він належить.

Маємо ще вияв симпатій можновладців до певних церков і при реституції майна, виділенні земельних ділянок під храмові забудови, в запрошеннях на участь в різних урочистостях представників конфесій тощо. В календарі релігійних свят, які є вихідними днями, значаться лише свята Православ'я. Хоч ця релігія і є домінуючою в країні і до неї відносять себе прибл. 36-48% опитаних під час різних соціологічних досліджень, до неї належать 50% всіх релігійних організацій країни, але ж є й інші конфесії, для яких значимими є свої свята і відзначення їх ними у формі вихідного дня також має бути передбачене законом. Над всіма цими питаннями ще треба працювати з тим, щоб Україна і надалі залишалася країною законодавчо закріпленого і громадською думкою прийнятого релігійного плюралізму, щоб ми мали повну свободу віросповідань.

Складається враження, що різноконфесійні спільноти України прагнуть діяти якимось самоізолювано від інших, навіть від суспільства, загалом світу. Вони не шукають приводів для зустрічей, взаємоознайомлення, проведення спільних акцій, зокрема у сфері благодійності. У всякому разі від офіційно зареєстрованих релігійних спільнот (хіба що окрім багаїв) ініціативи з організації та проведення якихось міжконфесійних заходів не надходило. У пресі різних конфесій, особливо православних церков, ми знаходимо багато спотворювальних, злісних статей щодо інших. Читаючи їх і добре знаючи віровчення різних конфесій, їх обрядову практику, так і хочеться сказати їх авторам і редакторам: бреші, але знай міру. Зрозуміло, що такі публікації не сприяють міжконфесійній згоді, формуванню тієї любові до іншого, якій вчив Ісус Христос. Він радий йти до інших зі словами: «Мир Вам!». Інший заслуговує на повагу до нього при всіх його відмінностях і особливостях. Він — насамперед людина, а будь-яка релігія — це засіб вияву людинолюбства.

Якоїсь однієї істинної релігії не існує. Істинним є те, що об'єднує, як спільний корінь, всі релігії. Це насамперед є віра в буття світу надприродного (і перш за все Бога), в спасіння завдяки вірі і слідуванню загальнолюдським нормам моралі, включеним різними релігіями у свій моральний канон, а також очікування блаженного життя в потойбіччі. Кожна релігія по-своєму вирішує ці істини. Одні напряму пов'язують людину з Богом, інші ж — між ними ставлять спасителя або ж якогось пророка. Одні вважають, що вирішити свою майбутню долю можна лише через дотримання величезної кількості пропонуваніх їхніми релігійними спільнотами обрядів і через посе-

редництво служителя культу, інші ж, виходячи з того, що Бог — в тобі і він виявляється через твою душу, закликають до простого молитовного єднання з ним, до богомислія, а не тілорухання.

Відтак форми релігійної віри, які переважно й визначають специфіку віросповідань, є людським витвором. Навіть в Біблії Бог засвідчує своє буття, якщо українською мовою, то двобуквеним висловом: «Я є». Відтак іновірець, який вірить в Бога, є нашим попутником, а не боговідступником чи якимсь єретиком. Він йде до того ж Бога, що й ти, але іншою дорогою. При цьому християнський Бог через заповіді Мойсею просив не згадувати його ім'я надаремно. А ось саме форма цих «згадувань» насамперед і різнить конфесії.

Релігійна плюральність не має формувати якусь агресивність у відносинах між конфесіями. Бо ж тоді не за Боже вестиметься боротьба, а за людське, створене людською фантазією і виписане чи то у Священних книгах різних релігій, чи то втілене в організаційних принципах вибудови їх спільнот, а чи ж в конфесійних обрядових дійствах. Певно тому, враховуючи це, Ісус Христос закликав любити не лише ближнього одновірця, а навіть ворога свого. Звідси органічно випливає висновок необхідності толерантності міжконфесійних відносин в релігійно-плюральному суспільстві, сприйняття іншого в його світоглядних і релігійних виявах таким, яким він є, щоб потім не вибачатися перед цим іншими, як це зробила (і хвала їй за це!) Католицька Церква. Якщо і є дещо з минулого, що формує неприязнь до «іновірця», то послухаймося мудрої поради глави українських греко-католиків: «Забудьмо його!».